

УДК 821.21

DOI 10.24412-2413-2004-2022-4-45-52

**БОЗТОБИ ЭҶОДИЁТИ ГУФТОРИИ
МАРДУМ ДАР РОМАНИ
«ЗАНОНИ САБЗБАҶОР»-И ГУЛРУҶСОР**

*Мирзоюнус Матлуба, д.и.ф., профессори
кафедраи адабиёти муосири тоҷики
МДТ “ДДХ ба номи академик Бобочон
Гафуров” (Тоҷикистон, Хучанд);*

**ОТРАЖЕНИЕ УСТНОГО НАРОДНОГО
ТВОРЧЕСТВА В РОМАНЕ
«ЖЕНЩИНЫ САБЗБАХОРА»
ГУЛРУҶСОР**

*Мирзоюнус Матлуба, д-р филол. наук,
профессор каф. современной таджикской
литературы ГОУ “ХГУ имени академика
Бободжана Гафурова” (Таджикистан,
Худжанд)*

**REFLECTION OF ORAL FOLK ART IN
THE NOVEL "WOMEN OF
SABZBAHOR" GULRUKHSOR**

*Mirzoyunys Matluba, doctor of Philology,
Professor of modern Tajik literature department
under SEI “Khujand State University named
after academician B.Gafurov” (Tajikistan,
Khujand), **E-MAIL:**
matluba.khojaeva@gmail.com*

Таъсири адабиёти гуфтори халқ ба эҷодиёти Гулруҳсор дар заминаи баррасии унсурҳои фолклорӣ дар романи «Занони Сабзбаҳор» ихтисос ёфтааст. Дар он унсурҳои гуногуни фолклорӣ, аз он ҷумла хоб ва таъбири он, боварҳои мардумӣ, зарбулмасалу мақолҳо, марсияву дуохонихо ва тарзи истифодаи онҳо дар образофаринӣ ва характерофаринӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Гуфта мешавад, ки романи мазкур маҷмӯи тақдирҳои садранги инсонӣ, ҷамъи характерҳои миллӣ, анвои расму оин ва суннату маросимҳои мардумӣ, намунаҳои хеле ҷолиби зарбулмасалу мақол ва шеърӯ таронаҳо, дуоҳои неку бад, таъбиру ибороти рехта, панду ҳикматҳои тоҷикӣ аст. Хулоса шудааст, ки яке аз муҳимтарин хусусиятҳои ин роман забони пуробуранги он мебошад, ки барои ифодаи фарҳанги мардумӣ ва таҷассуми фолклори нодири он ба қор рафтааст.

Вожаҳои калидӣ: Гулруҳсор, роман, «Занони Сабзбаҳор», адабиёти гуфтори халқ, фарҳанги маънаӣ, зарбулмасалу мақол

Исследуется влияние устного народного творчества на произведения Гулрухсор на примере анализа фольклорных начал в романе «Женщины Сабзбахора». В нем встречаются разнообразные фольклорные элементы и жанры, например сны и их толкование, народные поверья, пословицы и поговорки, плачи и причитания, и показана их роль в создании образов и характеров персонажей. Отмечается, что роман представляет собой свод разнообразных человеческих судеб и национальных характеров. В нем раскрывается многообразие обычаев и традиций, народных обрядов и ритуалов, уникальных образцов пословиц и поговорок, песен и стихов, молитв и заклинаний, оборотов речи и фразеологизмов, нравоучений и философской мудрости. Обоснован вывод, что наиболее яркой особенностью этого романа является насыщенный язык, богатый образцами народного творчества и выражающий народную культуру и уникальный фольклор.

Ключевые слова: Гулрухсор, роман, «Женщины Сабзбахора», устное народное творчество, духовная культура, пословицы и поговорки

The article dwells on the study beset with the influence of oral folk creation on the works of Gulrukhsor's literary production on the example of the analysis of folklore beginnings in the novel entitled as "Women of Sabzbahor". It contains a variety of folklore elements and genres, such as dreams and their interpretations, folk beliefs, proverbs and sayings, laments and lamentations and their role in creation of images and characters. It is noted that the relevant novel provides a collection of various human destinies, national characters, variety of customs and traditions, folk ceremonies and rituals, unique examples of proverbs and sayings, songs and poems, prayers and spells, turns of speech and phraseological units, morality and philosophical wisdom. The author of the article comes to the conclusion that the most remarkable peculiarity of the novel in question is its rich folk creation language expressing folk culture and its unique folklore.

Key words: *Gulrukhsor, novel, "Women of Sabzbahor", oral folk creation, spiritual culture, proverbs and sayings*

Гулрухсор аз зумраи адибонест, ки осораи аз сарчашмаи бузурги адабиёти шифоии халқ зиёд борвар шудааст ва, ба пиндори дурусти ӯ, «устоди аввалини хамаи эҷодкорон халқ аст». Матлаби мазкурро дар мавриди адибони дигар низ метавон гуфт, аммо Гулрухсор бештар аз дигарон дилбаставу шефтаи лаҳни зебои халқӣ, суруду таронаҳо, зарбулмасалу мақолҳо, ривояту афсонаҳост. Ханӯз дар аввали солҳои ҳаштодуми асри мозӣ ӯ дар чамъоварии фолклори водии Қаротегин саъй намуд (8) ва ба ҳамин баҳона анвои гуногуни эҷодиёти гуфтории мардуми ин маҳалро ба хубӣ аз худ кард. Зимнан, фарҳанги маънавӣ аз насл ба насл интиқол меёбад ва таҷрибаи ҳазорсолаҳоро ба ҳамзамонони мо ва наслҳои оянда мерасонад. Онро метавон ба унвони дурдонаҳои фарҳанги миллии ва анъанаву суннатҳои пешини мардум шинохт, зеро «ин дурдонаҳои пурчилои маънӣ, ки таҷрибаи чандинсолаи рӯзгори мардум аст, тасвиркунандаи афкори ақидаи халқ ва ҳадафу мароми омма дар тӯли қарнҳо буд ва мемонад» (3, 51) Он нукта ҳам қобили эътибор менамояд, ки дар ҳар муҳити зист вобаста ба вазъи иҷтимоӣ, синну соли одамон ва ҷамъи ягон табақаи аҳли хуна, масалан, шоҳибобон, кафшдӯзон ё ангиштканон баъзе анвои фолклор рушд мекунад ё баръакс рӯ ба таназзул мениҳад. Таъсири муҳити зисти мардум ба эҷодиёти шифоии ӯ дар осори нависандагон низ инъикос ёфтааст. Вобаста ба печуби воқеаҳо, муҳити зисти персонажҳо ва табиату шахсияти онҳо имкони истифодаи фарҳанги мардум бештар ё камтар мегардад.

«Занони Сабзбаҳор», ки нахуст бо номи «Марзи номус» соли 189 дар «Садои Шарк» ба таърифи расид, аввалин романи Шоирӣ халқии Тоҷикистон Гулрухсор буд, ки матни он оғанда аз гуфтори мардумист. Ин асар ибтикорӣ муаллиф дар наср аст ва худ Гулрухсор ҳам иқдор шудааст, ки пеш аз ин роман ҳатто ҳикояе ҳам нанавишта буд. Унвони «Занони Сабзбаҳор»-ро устод Сотим Улуғзода пешниҳод кардааст, аммо ба андешаи муаллиф унвони аввалини он бештар буд, зеро он «қору пайкори қаҳрамонони асарро таҷассум» мекард (2, с. 4). Бинобар ин нависанда дар нашриҳои минбаъда дар поёни унвони асар дар қавс «Марзи номус»-ро илова кардааст. Ба андешаи мо, пешниҳоди устод Сотим Улуғзода дар бораи иваз кардани номи роман ба «Занони Сабзбаҳор» қобили қабул аст, зеро дар роман сухан асосан дар бораи зиндагии занони як деҳаи дурдаст дар замони Ҷанги бузурги Ватанӣ меравад. Ин ҷо ҳам хулқу ҳӯи занон, ҳам тақдири пурпечубу сарнавишти талхи онҳо, ишқу вафодорӣ, расму оин, хулқу ҳӯ, ғаму шодии мардуми як маҳал ба тасвир омадааст.

Гулрухсор дар таҳқиқи бадеии мавзӯи чанг нигоҳи хешро на ба майдони ҳарбу зарб, балки ба ақибгоҳ ва мушкилоти он андӯхта, асари чангро бар сарнавишти занон мавриди коркарди хунарӣ қарор додааст.

Дар маърази таваҷҷӯҳи нависанда деҳаи дурдасти кӯҳистон бо унвони рамзии Сабзбаҳор қарор гирифтааст. Ҳам интихоби деҳаи дуродур ва ҳам чунин ном доштани маҳалли тахайюлии муаллиф маъниҳои тахтоние пушти худ доранд. Аввалан, муаллиф таъкид карданист, ки дасти наҳси чанг хеле дароз аст ва ҳеҷ гӯшаеро аз он халосӣ нест. Ва дуҷум, деҳаи Сабзбаҳори хуррам аз нафаси шуми чанг ранги хазон гирифтааст. Зимнан, Сабзбаҳор деҳаи хурдест иборат аз якчанд хонавода. Чунонки дар деҳот маъмул аст, ҳама ҳамдигарро мешиносанд ва ҳафт пушти якдигарро дар хотир доранд ва ягон ҳаракату амал аз назари ҳамсоғону ҳамдеҳагон дур намонанд. Он деҳаест, ки гумон мекунӣ, якумр давраи модаршоҳӣ ҳукмронӣ доштааст. Бо вучуди зоҳиран тобеъ будану гоҳе мушти мардонро ба сар хӯрдан, занони Сабзбаҳор шахсиятҳои хеле ҷаззобу оташниҳоде ҳастанд, ки бо ҳама камсабодӣ, ҷаҳони маънавиашон сиришта аз покиву сафост ва ҳар кадом олам-олам шеърӯ тарона, қиссаву фасона, зарбулмасалу мақол медонанд, аз расму оини ниёгон ба хубӣ огоҳанд ва посдори суннатҳои аҷдодӣ мебошанд.

Меҳвари сужети роман бар хонаводаест, ки заҳри чангро бештар аз дигарон чашидааст. Зани бемору бистарӣ Хайрия бо ду духтараш Майсаву Нишона дар кулбаи ҳақиронае умр ба сар мебарад ва муаллиф ҳикояти худро аз он тирашаби беҳосияте оғоз мекунад, ки Майсаро дарди ҳамл гирифта ва касе нест, ки ба имдодаш бирасад ба ҷуз хоҳари безабону бетачрибааш Нишона. Он шаби наҳси зимистонӣ Майса бо азоби алим писарчаеро ба дунё овард, аммо худаш аз олам рафт. Аз ин пас азоби Нишона боз ҳам бештар шуд. Модари маризу тифли яtimi ширхор ва духтари безабону лол дар ҳуҷраи холиву сард ду даст сӯи осмон ба умеди як коса шири калбузи кунҷи хона монданд. Нишона, қаҳрамони марказии асар, рамзи лоливу забунии инсон дар баробари сарнавишти шум аст ва чанг ба ин сияҳкоса заҳри худро рехтааст. Аммо аз бахти шум буд, ки Нишона ба чанголи чанд тан фосикони бешараф гирифтӣ мегардад. Поёни китоб – поёни зиндагии як духтараки ҷавон аст, ки паёпай гирифтӣ бозихҳои тақдир гашта ва дар ниҳояти кор дасту домони худро аз зиндагӣ кашидааст.

Гулрухсор дар роман боварҳои мардумиро хеле хунармандона ба кор бурдааст. Як қисми онҳо рамзҳои ҳастанд, ки бунёди бадеии асарро ташкил додаанд. Масалан, роман аз хоб дидани Нишона сар мешавад. «Нишона хоб медид, хоби овоздор. Бо шавқ доира мезаду садои онро мешунид. Майса ба ҳавои доираи ӯ майдаву печон арғушт мерафт; сӯи хоҳаракаш нигоҳ намекард, гӯё барои худ арғушт мерафт. Куртаву сарбанду почомаи кабуд дошт. Мерақсиду механдид; хандаш сарду ваҳмангез буд. Табассум аз чехрааш гурехт. Якбора бозиро бас карда, қаҳромез сӯи хоҳараш нигарист. Шаддаи марҷони асилро, ки аз гардан намегирифт, кушода ба гардани хоҳараш бастанӣ шуд. Нишона худро қафо кашид, доира аз дасташ афтод...

Нишона рад мекарду Майса исрор. Онҳо ба ҳам даровехтанд. Хоҳар боз шаддаро ба гардани апааш овехтанӣ шуд. Шадда гусаст. Марҷонҳои арғувонӣ рӯи хок пош хӯрданд...» (1, с. 5).

Дар мавриди хоб метавон гуфт, ки солҳои охир назарияи хоси шинохти хоб дар адабиёт аз ҷониби муҳаққиқон коркард шуда, илме бо номи онеропозитика низ арзи вучуд намудааст. Бархе хобро дар адабиёт жанри мустақил ва бархи дигар «жанр дар жанр» гуфтаанд. М.Л. Рейснер дар бораи таснифи анвои хобҳо дар адабиёт бар асоси қавмҳои муҳаққиқон, махсусан бо таърифи пажӯҳиши Савелева В.В. (2) андеша ронда, аз анвои

зерин ёд мекунад: хоб-рўёе, хоб-орзу, хоб-вахй, хоби бўҳронӣ, хоби нек, хоби даҳшатнок, хоби азиятовар, хоби пайғамбарона, хоби тамсилӣ, хоб-муҳовара, хоби фалокатбор, хоби идрокшаванда, хоб-сафар, хоб-шеър, хоб-ҳикоя (5, с. 58).

Дар хоби Нишона нишонаҳои хоби даҳшатнок ва фалокатовар ба мушоҳида меоянд: куртаи кабуди хоҳар, хандаи сарду ваҳмангези ў, шаддаи марҷони гусаста ҳама аз он дарак медиҳанд, ки воқеаҳои минбаъда нохуш хоҳанд буд. Нависанда хобро чун тимсоли пешгӯӣ ва хабаре аз ғайб ба кор мебарад. Ҳамин гуна вазифаро, яъне пешгӯии нохуш ва фалокатоварро гурбаи сиёҳ низ дар охири асар ба дӯш дорад. Гурбаи сиёҳ рамзи марг аст, ки Нишонаро пайгирӣ мекунад ва дар роҳи охирин то ба қабри Шайтон мебарад.

«Дар хамгашти роҳ гўё аз таги замин гурбаи сиёҳе пайдо шуда. «мияв», «мияв» гўён худро шиносонду ҳамроҳаш, баробараш равон шуд. Духтар истод, гурба низ қарор гирифт. Равон шуд, гурба низ равон шуд. Сангеро гирифта сўи чонвар афканд. Гурба даме нопадид шуд. Духтар роҳи худро давом медоду ҳис кард, ки танҳо нест. Гурбаи сиёҳ аз тарафи дигараш равон буд. Дигар сўи гурбаи сиёҳ санг напартофт. Магар санги одам ба чисми аҷал қора мекунад?» (1, с. 312-313).

Дар радифи боварҳо ва муқаддасоти мардумӣ китоб низ қарор дорад, ки ин нуктаро Гулрухсор хеле бомаҳорат истифода бурдааст. Ба ин васила нигоранда ба ҷаҳони маънавии халқи тоҷик, ки бо китоб тарбия ёфтааст ва онро чун ганҷи бебаҳо аз насл ба насл ба ёдгор гузоштаву ҳифз мекунад, ишора менамояд: «Давре дар ин токи баланд сарвати бебаҳои хонавода – китобҳои муқаддасро нигоҳ медошанд. Китобҳо ба бадали ним ҷувол орд ба савдо рафтанду, ба қавли модар, «ин хонаро рўҳу арвоҳи балогардон тарк кард» (1, с. 6).

«Аз рўзе, ки китобҳо ба савдо рафтанд, модар қарорашро гум кард. Чашми чапаш мепариду мепарид.» (1, с. 7).

Хотироти талхи персонажи дигар Хайрия дар бораи падари китобдӯшташ, ки як ҷувол китобашро ҷоҳилон ба коми оташ доданд, низ марҳилаеро аз бунёдсўзии халқи тоҷик дар замони шўравӣ ба ёд меорад.

Дар охири роман Нишона пеш аз худкушӣ бар ивази марҷони қиматбаҳои хоҳар китоби арабиеро, ки аввалу охир надошт ва савдогаре онро барои носфурӯшӣ оварда буд, харидорӣ мекунад. Китоб харидан ва онро чун тўмори балогардон дар токи баланди хона нигоҳ доштан хоси хонаводаҳои тоҷикон буд ва аз оғози асар то поёни он гўё ду сари ресмон бар ҳамин рамз қарор дорад. Илллати сар задани тамоми бадбахтиҳо низ гўйё беэҳтиромӣ ба китоб, болои он по гузоштан, сўхтан ё фурўхтан мебошад. Китоб харидани Нишона рамзи идомаи зиндагист, ки баъди ҳалокати ў тифли саргардон Алам давом медиҳад.

Фосилаи замоние, ки дар роман фаро гирифта шудааст, бузург нест. Он тақрибан се соли чангро дар бар мегирад. Аммо ҳар рўзи он – як рўзи имтиҳон аст – имтиҳони имону вичдон, одамгариву нангу номус. Фазаи ҷуғрофӣ асар низ густурда нест – ғолибан Сабзбаҳор ва як-ду сафари кўтоҳмуддати аҳли деҳа то маркази ноҳияву пойтахт - Пунбачиву Сталинобод. Манзури муаллиф аз чунин маҳдудияти вақту фазо – муоина ва инъикоси бадеии зиндагии мардуми як марзи кўчак аст, ки он ҷо ҳама кас бо тамоми омоли зишту нек пеши назар қарор дорад.

Дар баробари симои Нишона, ки тимсоли шўрбахтиву номуродӣ ва лоливу хорӣ буд, нависанда аз миёни занон даҳҳо образҳои ҷолиби дигарро низ ба риштаи тасвир мегирад. Ин ҷо зикри он нукта муҳим аст, ки яқояки образҳои асар фардӣ кунонида шуда ва нотакрор ҳастанд: Зебо, Нозӣ, Тобон, Нукра, Марзия, Зика, Марҷон, Нурия... Ба қавли

адабиётшинос А. Сайфуллоев, «Романи Гулрухсор романи тақдирхост... Дар романи Гулрухсор манзараҳои меҳнату маишат, ишқу муҳаббат, садоқату хиёнат, дарду ғам ва шодию сурури халқ дар айни шиддати Чанги Бузурги Ватанӣ фочеонаву мазҳакавӣ тасвир ёфтаанд. Манзараҳо, воқеаҳо, характерҳо, риштаҳои печ дар печи ҳаёти одамон пеш аз ҳама қаҳрамони халқ ва иродаи оҳанини онро нишон медиҳад» (7, с. 123).

Забони асар хеле сертобиш аст. Муаллиф гоҳе услуби шоиронаро ба кор мегирад, гоҳе ба услуби ривоятӣ рӯ меорад, гоҳ андешаҳои фалсафӣ баён мекунад, гоҳи дигар сухани кӯтоҳу мӯҷаз мегӯяд. Чунончи, дар мотами Саид сари овози ҳамдигарро гирифта гиристанӣ занҳоро муаллиф ба рӯди равону чӯйҳои ашк ташбеҳ медиҳад: «Байти алами кампир чун рӯди равон мерехту занҳо ба он чӯйҳои ашки худро меомехтанд» (1, с. 279).

Гоҳе Гулрухсор комилан ба услуби шоирона рӯ оварда, аз саноеи бадеие чун ташхису тавсиф ва ташбеҳ фаровон истифода мебарад:

«Арғушти сиёҳпанҷаи дарахтони мазор аз авҷ гирифтани шамол печонтар шуда, арғушти дар хоб дидаи апаашро ёдрас кард» (1, с. 208).

Насри Гулрухсор сухани орому якмаром нест. Он гоҳе чун дарёи кӯҳӣ шӯху гоҳ чун обҳои соқит суст, гоҳ пур аз унсурҳои шоиронаву гоҳ беориш кӯтоҳу канда-канда аст. Чунончӣ, ба санъати таҷнис рӯ овардани носир ва аз сачъ истифода бурдани ӯ далолат бар таровати забони асар медиҳад: «Бадбахтии худро гоҳе фаромӯш мекард, зеро чанг ҳамаро якранг чанг мезад» (1, с.185). Ин ҷо «чанг» ва «чанг», ки ҳамоҳанганд ва бунёдашон бар таҷниси хат аст, сабки муаллифро дар шеърҳои ба зеҳн мерасонад.

Ҳатто дар мавридҳои, ки ҷумлаҳои кӯтоҳ ба кор мераванд, эҳсос мешавад, ки муаллиф ҳарфҳои ногуфтаи худро дар онҳо бо камоли ҳунармандӣ ғунҷонидааст: «Нишона хоб мидид, ҳоби овоздор», «Мерақсиду механдид; хандааш сарду ваҳмангез буд. Табассум аз чеҳрааш гурехт» (1, с. 5).

Канда-канда ва бошитоб паи ҳам омадани ҷумлаҳои кӯтоҳ эҳсоси изтиробе дар батни сатрҳо тавлид мекунад, ки ба зеҳну шуури хонанда низ интиқол меёбад ва ўро ҳисси интизории хабари нохуше фаро мегирад. Дарк мешавад, ки инсон дар ҳоли садамаи рӯйӣ наметавонад пурҳарф бошад.

Як хусусияти хеле муҳими роман тавассути забони персонажҳо нишон додани ғановати забони модарист. Муаллиф хати воқеаи асар ва муҳовараҳоро гӯё махсус чунин бофта, ки шираву таровати забони мардуми деҳ, суханбозиҳои онҳо, истифодаи фаровони зарбулмасалу мақол ва шеъртаронаро дар алфози онҳо бо камоли рангомезӣ ба намоиш гузорад. Мардуми деҳаи Сабзбаҳор, махсусан, занҳои деҳа хеле сухандону суханваранд. Ҳар ҳарфи онҳо бо мақоле ва зарбулмасале тақвият меёбад. Чунончи, Зебо дар бораи Нукра чунин фикр мекунад:

«Корд ба устухонаш расидааст. Зане, ки сар қафад, зери тоқӣ мегуфт, ба чон расида, сирри хонаашро ба бозор баровардааст». Дар ҳамин ду ҷумла нависанда ҷаҳор зарбулмасалу мақолро ҷой додаст: «Корд ба устухон расид», «сар қафад, зери тоқӣ», «Ба чон расидан», «Сирри хонаро ба бозор набарор».

Ё худ ҷои дигар омадааст: «Зебо боисрор талаб кард, ки мехоҳад он намакхӯри намакдоншиканро бори дигар бубинаду ҳақи намакашро аз кӯрнамак бихоҳад... Ҳамин вақт хуни Наимии ботамкин мисли рағғани доғ ҷӯшид: «Одамро гӯшташ ҳаром аст, лафзаш ҳалол, номард, - сӯи мардак давид» (1, с.66).

Персонажҳои Гулрухсор ибораҳои рехтаро низ хеле зиёд ба кор мебаранд. Лобалои матни роман пурупур аз мақолҳои халқиву ибораҳои рехта аст:

« Ў гўё бори вазнинеро аз дўш афканда бошад, сўи Пунбачӣ сабук роҳ гирифт. Туғёни эҳсосаш раҳораҳ паст шуду худ ба худ шўрид: Кўр як бор ба чоҳ меафтад, ту чанд бор афтодани ҳастӣ? Кай аз баҳри ин занак мегузарӣ? Аз чонат наметарсӣ?»

«Хай-хай, ҳамин қадар ҳунар дорӣ, хонашери майдонғариб – хаёлан шунид таънаи Зикаро. Мардҳое ҳастанд, ки чанд зани қонунӣ доранду чанд дилбари дилхоҳ, аз касе наметарсанд. Шайх аз беҳунарӣ гуфтааст, ки хонақоҳ танг» (1, с. 157).

Дар суҳандонии занҳои солдидаи деҳа ҷои шак нест. Аммо ҳатто симоҳои манфии роман Тошу Зика ҳам муҳовараи шоирона доранд:

« – Хумори ту маро ба по ҳезонд. Ту набошӣ сабзаи хокам як вачаб мешуд. Ёдат кардам, ба Худо, ёдат кардам. Дасти тағи сангам дар гўр. Пой дар занҷирам шиканад!

– Ёдат кардам, дар хуморат бошам, гумат кардам, дар суроғат бошам, - байт гуфт зан, ки гўё майли рафтани надошт. Мудир калидҳоро бозӣ доронда гуфт:

Гумат кардам, кадом гўша дар бизанам,

Зардоби дилам ғун шудааст, ҷар бизанам!

– Зардоби дилама кай ҷар мезанӣ, Зикабону?» (1, с.156)

Дар асар лаҳазот ва манзараву ҳолоти зиёде оварда шудааст, ки расму оин ва суннатҳои маҳаллиро бо тамоми рангу бораш мунъакис менамояд. Масалан, сари овози ҳамдигарро гирифта дар сари мурда гиристании занҳо дар рўзҳои мотам, бо тамоми дилу қон ва саршори самимият суруд хондану рақс кардани мардум дар соатҳои саодату тўю сур, риояи расму оинҳои қадимӣ дар иди Наврўз, қиссагўии занҳо дар хирманҷой, таронаҳои ҷавонон дар сари қор имкон додаанд, ки нависанда аз тарзи либоспўшиву суҳангўӣ, дуоҳои неку бад, одатҳои хубу зишт, дину хурофот, боварҳову ормонҳои мардумӣ, эҷодиёти гуфтории халқ садҳо намунаҳоро бо камоли завқу салиқа рӯи сафҳа орад. Феълу атвор ва расму одатҳои мардуми деҳа гоҳе бо лутфи ширину гоҳ бо ишораҳои нозуки тамасхуромез ба қалам омадаанд.

Масалан, ба сари гўри мурда омадани кампири Марҷон ва илтиҷои ў аз кампири Хоса, ки «шамолашро гашта бигирад»; аз либоси касе, ки чашми бад дорад, пораеро бурида сўхтан; аз рӯи оташ паридани ҷавонҳо; оташро эҳтиром карда, бо пой ба он нарасидан ва ғайра нишоне аз боварҳои мардумӣ ҳастанд, ки дар заминаи таҷрибаҳои зиёд ва эътиқодоти онҳо ба вучуд омадаанд.

Навҳакашии кампири Марҷон дар сари қабри Майса пур аз дарду алам, пур аз тақрорҳои шоирона аст. Ў аз номи кўдаки рўнодиди Майса овоз андохта, мегирияд:

«Эй очаи қон, ҷаро калонам қардӣ,

Ширам додӣ, ситам ба қонам қардӣ.

– Неее! Ширата начашидам, очақон, носерам, очақон, ташнаам, очақон, ятимам, очақон!... Майсаи пажмурдаи хола, арўси сиёҳпичаи хола. Тифлакати очабинӣ омадааст, ба қорбоғи модар меҳмонӣ омадааст. Хез, шери наратро бин! Ятимат ба ҷои модар гўри барфпўшатро оғўш мекунад, бедаи сари гўрата оча меғўяд, во аламе, во аламе!

«Хок бар сари дунёи бевафо. Оташ дар сари марғи номард. Баламе, аламе, аламе!» (1, сах. 43).

Аз навҳаи кампири Марҷон оҳанги ҳузну андўҳ дарди бедармони ноилоҷӣ пеши марғ, навои марсияҳои мардуми кўҳистон, фалаксароии занҳои деҳаҳои Тоҷикистон ба гўш мерасад.

Дуо ба унвони гунаи фолклорӣ хеле маъмул буда, бо сабаби бозгўи афкори динӣ будан дар замони шўравӣ омўхта нашудааст. Фолклоршиноси маъруф Р.Раҳмонӣ се хусусияти дуоро номбар кардааст, ки аввалан «тобеи тамоми суннатҳои мардумӣ будани он», дувум, «пораи настри мусаччаъ» будан ва севум, «андешаву афкори инсонро ба таври

фалсафӣ, равонӣ, динӣ, ахлоқӣ ва ғайра» тасвир кардани он мебошад (6, с. 54). Дар романи Гулрухсор дуо – ҳам дуои нек ва ҳам дуои бад хеле зиёд ба қор рафтааст. Дар мавриди дуои нек занҳои Сабзбаҳор мегӯянд:

«Пир шав», «хушбахт шав», «давлатманд шав», «Худо ба ту бахт диҳад», «Хока гирӣ, зар гардад» ва ғайра. Нависанда ба маҳорати дуогуӣи қахрамонҳои худ низ эътибор додааст. Масалан, кампири Марҷон «ҳамеша эҷодкорона дуо мекард. Ҳангоми дуо карданиаш касе ҳақ надошт ёро боздорад. Дар мазаммати бадон хастагиро намедонист. Дар фуруварди ҳар дуо даст ба замин зада, даҳ панҷашро чунон ҷаракас мезанонд, ки дар ҳаёли ҳозирон, агар дуояш дар ҳаққи Гитлер бошад, фашист хоку тубо мешуд, хонааш оташ мегирифт, занаш бева мемонду модараш бесоҳибдарак» (1, с. 185).

Вақте ки ӯ Марзияро дуои бад мекунад, дар ҳаққи ӯ бадтарин суҳанҳоро раво мебинад: «Э почаҳои бориката хок кашад, рӯзи равшана набинӣ, ба ноҳуни пои духтарам зор шавӣ, даҳонат қоқ шавад, як қатра об наёбӣ, Худо хорат кунад, беваи ношукр! Ба по рафта, ба сар биёӣ! Тирмор! Э рафтани бинаму омадани не. Ба ин бадғуҳариат манаҳата кӣ мебандаду дастанатро кӣ ба қадат рост мекунаду чашмоната кӣ мепӯшад?»

Занҳои Сабзбаҳор дар кашокашҳои забонӣ тамоми нафрати худро ифода мекунанд. Дар сари ҷанҷол Марзияву Нурия ҳарфи ҳақоратро ҷун борон ба сари ҳамдигар мерезанд. Ҳангоми хархашаву мочароҳо лақаб ва лақабмонӣ низ зиёд ба қор меравад.

«– Кӣ ҳаромзода? Ку бигӯ, беваи сағ, кӣ ҳаромзода? (лақабӣ сағро ба қудояш худӣ Нурия ҷаспонда буд).

– О беваи баҳтур! (Нурия зардина буд) – Кӣ сағ?

– Саға овозаш меояд – намешунавӣ, бева?» (1, с.15).

Ҳамин тариқ, романи «Занони Сабзбаҳор» зиндагиномаи занони як деҳаи дурдасти қўхистонро дар айёми имтиҳони тақдир ва санҷишҳои саҳти одамигариву имон ва вичдону инсоф пешорӯи мо боз мекунад. Роман маҷмӯи тақдирҳои садранги инсонӣ, ҷамъи характерҳои миллӣ, анвои расму оин ва суннату маросимҳои мардумӣ, намунаҳои хеле ҷолиби зарбулмасалу мақол ва шеърӯ таронаҳо, дуоҳои неку бад, таъбиру ибороти рехта, панду ҳикматҳои тоҷикӣ аст. Бо вучуди он ки асар бо фоҷиаи персонажи асосӣ Нишона поён мепазирад ва дар фосилаи замони он ҷанд фоҷиаи дигар, аз он ҷумла марги ҷанд тан аскарбаҷаҳои ҷанги Гирмон Саид Алӣ, кампири Марҷон, марги муфочои Тош ва ғайра рӯй медиҳад, дар маҷмӯъ, вақте ки саҳифаи охири китоб пӯшида мешавад, хонандаро эҳсоси яклухтии зиндагӣ бо тазодҳои ҳамешагии ҳаёту мамот, гиряву ханда, мотаму тӯӣ фаро мегирад. Ҳусни асар низ дар таъмини ҷунин ягонагист.

Сужети серпахлӯ ва мураккаб, зиддияти оштинопазир миёни қувваҳои некиву бадӣ, образӯ характерҳои гуногун ва мукамал, тарзи устухонбандии маҳсус бо қўмаки тасвирҳои ва нақлҳои ретроспективӣ бунёди ҳамосавии ин асарро ташкил додаанд. Дар баробари ин муҳимтарин хусусияти ин роман забони пуробуранги он аст, ки ифодагари фарҳанги мардумӣ буда, фольклори нодири онро таҷассум намудааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. *Гулрухсор. Занони Сабзбаҳор. - Душанбе: Адиб, 190*
2. *Гулрухсор. Занони Сабзбаҳор (Марзи номус). - Душанбе: Адиб, 2019. - 432 с.*
3. *Қосимӣ С.А. Мулоҳизаҳо андар боби адабиёти шиғоҳӣ ва хаттӣ – Душанбе: Ирфон, 2020. – 396 с.*
4. *Раҳмонӣ Р. Эҷодиёти гуфтории мардуми тоҷик. - Душанбе: Сино, 2008. - 112 с.*

5. Рейснер М.Л. Сны в персидской касыде XI-XII вв.: типы и функции/ М.Л. Рейснер // Ученые записки ХГУ им. академика Б.Гафурова. Серия: Гуманитарные науки. – 2016. - № 3.- С. 58-70.
6. Савельева В.В. Художественная гипнология и онейропоэтика русских писателей / В.В.Савельева. – Алматы: Жазуши, 2013. – 51 с.
7. Сайфуллоев А. Соле, ки нақўст, аз баҳораи пайдост / А. Сайфуллоев // Садои Шарқ. 190, №7. - С. 123.
8. Фолклори водии Қаротегин/ мураттиб Гулрухсор. – Душанбе: Маориф, 1986.

References Literature:

1. Gulrukhsor. Women of Sabzbahor. -Dushanbe: Adib, 190
2. Gulrukhsor. Women of Sabzbahor. (Border of honor). -Dushanbe: Adib, 2019.- 432 p.
3. Qosimi S.A. Comments on the chapter on oral and written literature. - Dushanbe: Irfon, 2020. - 396 p.
4. Rahmoni R. Speech creativity of the Tajik people. - Dushanbe: Sino, 2008.-112 p.
5. Reisner M.L. Dreams in the Persian qasida of the XI-XII centuries: types and functions // Scientific notes of KhSU named after academician B. Gafurov. Humanitarian sciences. 2016, No. 3.- p. 58-70.
6. Savelyeva V.V. Artistic hypnology and oneiropoetics of Russian writers / V.V. Savelyeva. - Almaty: Zhazushi, 2013. - 51 p.
7. Saifulloev A. Good spring – good year // Voice of the East, 190, No. 7. - p. 123
8. Folklore of the Qarotegin Valley/ compiled by Gulrukhsor. Dushanbe: Maorif, 1986